

Tomaszewski, Jerzy

Najnowsze czeskie publikacje o polityce Edvarda Beneša

Przegląd Historyczny 85/3, 315-317

1994

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

JERZY TOMASZEWSKI

Najnowsze czeskie publikacje o polityce Edvarda Beneša

Pod koniec maja 1994 r. odbyła się w Pradze konferencja historyków w 110 rocznicę urodzin Edvarda Beneša, wieloletniego ministra spraw zagranicznych Republiki Czechosłowackiej, a następnie jej prezydenta. Uczestnicy obrad otrzymali niewielki tom zawierający część referatów¹, planowana jest publikacja pozostałych materiałów. Jest to kolejny ważny etap dyskusji wokół polityki Beneša, który toczy się już od dłuższego czasu na łamach czasopism historycznych oraz zajmujących się problemami współczesności. Nieraz można odnieść wrażenie, iż niektórzy autorzy, nie zawsze wystarczająco zaznajomieni ze źródłami oraz literaturą, przeprowadzają krytykę koncepcji Beneša z punktu widzenia obecnej sytuacji międzynarodowej Czech i posługują się materiałem historycznym dla polemik dotyczących współczesności. Uczestnicy majowej konferencji dystansowali się od podobnych ujęć, zmierzając do rzeczowej analizy historycznej, często na podstawie nieznanych dotąd źródeł.

We wspomnianym tomie opublikowano sześć referatów. W dwóch z nich (V. O l i v o v á, „E. Beneš — polityk czechosłowacki” oraz A. O r t, „E. Beneš — polityk europejski”) autorzy zarysowali podstawowe koncepcje polityczne Beneša, dotyczące Czechosłowacji oraz zagwarantowania bezpieczeństwa europejskiego i niezależności małych państw naszego kontynentu. Pozostałe referaty (J. V a l e n t a, „Powstanie Czechosłowacji”; R. K v a č e k, „Czechosłowacja i E. Beneš w latach trzydziestych”; F. J a n á č e k i J. N é m e č e k, „Realia oraz iluzje »polityki rosyjskiej« Beneša 1939-45”; J. O p a t, „E. Beneš 1945-48: tragedia demokracji — męża stanu”) dotyczą wybranych, szczególnie istotnych fragmentów działalności tego polityka. Autorzy zarysowali w nich możliwości i ograniczenia polityki Beneša, podejmując polemikę z niektórymi stawianymi mu zarzutami, lecz zwracając także uwagę na omyłki i błędne oceny, zwłaszcza dotyczące ZSRR i zamierzeń czechosłowackich komunistów.

Odniosłem jednak wrażenie, iż niektóre wielkiej wagi kwestie zostały potraktowane zbyt pobieżnie. Dotyczy to przede wszystkim analizy działań Beneša w 1938 r., zwłaszcza we wrześniu. Historycy — zwłaszcza czescy — wypowia-

¹ *Edvard Beneš československý a evropský politik. Sborník statí k 110. výročí narození druhého československého prezidenta*, Praha 1994.

dali niejednokrotnie opinię, iż Czechosłowacja miała wówczas pewne szanse obrony, stawiając tym samym znak zapytania nad decyzją o kapitulacji wobec uchwał monachijskich. Być może zagadnienie to znajdzie głębsze oświetlenie w planowanych kolejnych tomach materiałów konferencyjnych.

Już wcześniej ukazała się korespondencja E. Beneša z Tomášem G. Masarykiem z 1919 r., którą przygotował do druku i poprzedził obszernym wstępem Zdeněk Šollec². Wstęp ten analizuje sytuację społeczeństwa czeskiego podczas pierwszej wojny światowej oraz działalność Masaryka i Beneša, ze szczególnym uwzględnieniem okresu formowania się niepodległego państwa. Šolle zwraca przy tym uwagę na specyficzny charakter korespondencji obu polityków, omawiającej doraźnie bieżące problemy, które musieli rozstrzygać. Prywatna wymiana poglądów pozwalała na otwarte, nieraz drastyczne sformułowania. Zgodność stanowisk w kwestiach podstawowych powodowała niejednokrotnie pomijanie kwestii dla nich oczywistych, skrótowne wypowiedzianie myśli, a to stawia współczesnego badacza przed trudnym zadaniem, gdy zamierza wyciągać wnioski z tego źródła. Niejednokrotnie, jak sędzę, pomijanie innych dokumentów z tego okresu i formułowanie opinii wyłącznie na podstawie korespondencji może prowadzić do mylnych wniosków. Nie zmienia to faktu, iż opublikowany materiał ma wielkie znaczenie dla badaczy problemów związanych z konferencją pokojową oraz kształtowaniem się Czechosłowacji. Rzuca niejednokrotnie dodatkowe światło na kulisy podejmowania decyzji politycznych, a także ukazuje, co Beneš i Masaryk wiedzieli o bieżących wydarzeniach (nie zawsze ich wiadomości były ścisłe, czemu trudno się dziwić) oraz jak je interpretowali.

Podstawą edycji są odpisy pochodzące ze zbiorów Josefa Borovického, który przekazał je Karlovi Kučerovi, uzupełnione dokumentami z Archiwum Masaryka. Wydawca zaopatrzył korespondencję licznymi wyjaśnieniami, bez których pewne fragmenty byłyby trudno zrozumiałe. Domyślać się można, iż nie jest to całość korespondencji; trudno dziś jednoznacznie stwierdzić, czy pozostałe listy zaginęły, czy też może zachowały się w innych kolekcjach.

Historyk polski znajdzie tam nieco ważnych materiałów dotyczących stosunków czechosłowacko-polskich, lecz sędzę, iż wymagają one konfrontacji z innymi źródłami przed wyciągnięciem wniosków.

Kolejnym bardzo cennym wydawnictwem są listy Amelii Posse-Brázdovéj, szwedzkiej pisarki, żony czeskiego rzeźbiarza³, dobrze zorientowanej w tajnikach czechosłowackiej polityki. Adresatem ich był bliski współpracownik Beneša i jego sekretarz podczas emigracji londyńskiej, Edvard Táborský (wówczas w Sztokholmie, jako emigrant polityczny); uzupełnia je kilka innych dokumentów. Korespondencja obejmuje okres od 13 lipca do 28 listopada 1948 i jest w istocie rzeczy bieżącym notatnikiem o tajnikach polityki w Czechosłowacji. Wydanie tych dokumentów było zadaniem trudnym, gdyż autorka

² *Vzájemná neoficiální korespondence T.G. Masaryka s Eduardem Benešem z doby pařížských mírových jednání (říjen 1918 — prosinec 1919)*. K vydání připravil Zdeněk Šolle. Část první. Zdeněk Šolle, *Masaryk a Beneš ve svých dopisech z doby pařížských mírových jednání*, Praha 1993; Část druhá. *Dopisy*. Praha 1994.

³ Amelie Posse-Brázdová, *Tajné dopisy z Prahy 1948*. Přeložila Zlata Kufnerová. K vydání připravila Věra Olivová, Praha 1994, Společnost Edvarda Beneša, Knižnice Společnosti Edvarda Beneša, svazek 6.

listów posługiwała się rozmaitymi pseudonimami dla określenia osób, o których pisała, a także stosowała inne sposoby utrudniające rozumienie tekstu. V. Olivová starannie wyjaśniła fragmenty niezrozumiałe dla niewtajemniczonych i dostarczyła w ten sposób niezmiernie cennego źródła dla badaczy. Zwracają m.in. uwagę liczne informacje o stanie zdrowia Beneša (zmarł 3 września) oraz o jego stanowisku wobec bieżących wydarzeń w kraju, zwłaszcza wobec objęcia władzy przez komunistów. Z dokumentów wynika (pisze o tym Olivová w komentarzu), iż istniał manuskrypt wspomnień Beneša, przekazany autorce listów i wywieziony potajemnie do Szwecji, którego losy późniejsze nie są znane. Nie jest on identyczny z tekstem opublikowanym pod tytułem „Mnichovské dny”. Innym ważnym zagadnieniem są informacje dotyczące okoliczności śmierci Jana Masaryka, pośrednio wskazujące na samobójstwo.

Ukazała się także książka Edvarda T a b o r s k i e g o, poświęcona polityce Beneša; jest to jej pierwsze wydanie w Czechosłowacji (angielski oryginał ukazał się w 1981 r.)⁴. Jest to wprawdzie rozprawa historyczna, lecz czytelnik może ją traktować pod niejednym względem jako źródło. Autor bowiem wykorzystał nie tylko dokumenty i literaturę, lecz także — a może nawet przede wszystkim — własne doświadczenia wieloletniego bliskiego współpracownika Beneša. M.in. dostrzec można, iż wykorzystał informacje zawarte w listach Posse-Brázdovej.

Wymienić wreszcie należy broszurę sławnego czeskiego publicyisty, Ferdinanda P e r o u t k y⁵. Powstała bezpośrednio po wydarzeniach lutego 1948 r. i ukazała się po raz pierwszy w Paryżu w 1949 r.; była parokrotnie wznawiana na emigracji. Autor zastanawia się w niej nad postępowaniem Beneša wobec komunistów i broni przed oskarżeniem o odpowiedzialność za przejęcie przez nich władzy, aczkolwiek nie usprawiedliwia wszystkich jego decyzji.

Dwie ostatnie pozycje nie są nowościami w ścisłym tego słowa znaczeniu. Poprzednie ich wydania ukazały się jednak poza Czechosłowacją, toteż były dostępne jedynie ograniczonemu kręgowi czytelników. Podkreślić należy, iż w ostatnich latach ukazuje się w Pradze coraz więcej książek, do tej pory praktycznie niedostępnych, gdyż wydawano je na emigracji, nieraz w ograniczonych nakładach. Nie były one znane również w Polsce. Jako przykład wymienić należy zapoczątkowanie edycji wspomnień Ladislava F e i e r a b e n d a, obejmujących okres od sierpnia 1938 r. Autor przez pewien czas był ministrem w czechosłowackim rządzie emigracyjnym i współpracował z Benešem, lecz w lutym 1945 r. ustąpił, gdyż nie zgadzał się z jego polityką⁶.

Stosunki polsko-czechosłowackie od dawna są przedmiotem dyskusji wśród polskich historyków. Najnowsze publikacje czeskie dotyczące polityki Beneša — które już się ukazały lub są planowane — powinny wywołać więc u nas zainteresowanie.

⁴ E. T á b o r s k ý, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, Praha 1993, Mladá fronta. Edice Archiv svazek 69.

⁵ F. P e r o u t k a, *Byl Edvard Beneš vinen?*, Praha 1993, Nakladatelství a vydavatelství H&H, Knižnice Společnosti Edvarda Beneša svazek 3.

⁶ L. K. F e i e r a b e n d, *Politické vzpomínky I*, Praha 1994. Książka obejmuje trzy części wydania emigracyjnego. Planowane jest wydanie całości.